

koupil jsem lichý počet květů, jak jsem se to naučil v Rusku – a pro bonboniéru. Pak jsem se nechal vysadit na Kurfürstenstrasse. Eichmann měl byt ve vedlejší křídle svého úřadu, zařízeném rovněž jako svobodárna pro důstojníky SS. Otevřel mi osobně a v civilu: „Á, Sturmbannführer Aue. Měl jsem vám říci, abyste nechodil v uniformě. Je to velice neformální večer. Ale to nic, to nevadí. Jen pojdte dál.“ Představil mě své ženě Veře, drobné Rakušance, která byla sice nenápadná, ale když jsem jí s úklonou podal květiny, zrudověla radostí a obdařila mě okouzlejícím úsměvem. Eichmann nechal nastoupit dvě ze svých dětí, Dietera, kterému bylo asi šest let, a Klause. „Malý Horst už spí,“ řekla Frau Eichmannová. – „To je náš nejmladší,“ dodal její manžel. „Není mu ještě ani rok. Pojdte, představím vás.“ Zavedl mě do salonu, kde už stálo nebo na pohovkách posedávalo několik dalších mužů a žen. Pokud si dobře vzpomínám, byl tu Hauptsturmführer Novak, Rakušan chorvatského původu, muž energických, protáhlých rysů, vlastně krásný, ale podivně opovržlivého výrazu; Boll, ten houslista; a pak ještě několik dalších, jejichž jména jsem bohužel zapomněl, samí Eichmannovi kolegové s manželkami. „Günther se také zastaví, ale jen na čaj. Připojí se k nám jen málokdy.“ – „Vidím, že na svém oddělení pěstujete kamarádského ducha.“ – „Ano, ano, jsem rád, když mám se svými podřízenými přátelské vztahy. Co si dáte k pití? Skleničku šnapsu? *Krieg ist Krieg...*“ Rozesmál jsem se a Eichmann se mnou. „Máte dobrou paměť, Herr Obersturmbannführer.“ Pozvedl jsem sklenku. „Tentokrát připíji na zdraví vaší krásné rodiny.“ Sklapl podpatky a sklonil hlavu: „Děkuji.“ Chvilku jsme si povídali a pak mě Eichmann zavedl k příborníku, aby mi ukázal černě orámovanou fotografii ještě mladého muže v uniformě. „Váš bratr?“ zeptal jsem se. – „Ano.“ Vrhl na mě ten svůj podivný ptačí pohled, který byl v tomhle světle díky zahnutému nosu a odstávajícím uším ještě výraznější. „Nejspíš jste ho tam nepotkal, že?“ Řekl číslo divize a já zavrtěl hlavou: „Ne. Přijel jsem tam poměrně pozdě, až po obklíčení. A moc lidí jsem nepoznal.“ – „Aha. Helmut padl při jedné z podzimních ofenzív. Přesné okolnosti neznáme, ale dostali jsme oficiální vyrozumění.“ – „Byla to krutá oběť,“ řekl jsem. Pohládl se po rtech: „Ano. Doufajme, že nebyla marná. Ale spoléhám na Führerovu genialitu.“

Frau Eichmannová nabízela koláčky a čaj; přišel Günther, vzal si šálek, postavil se do kouta, pil a vůbec s nikým se nebavil. Zatímco si

ostatní povídali, po očku jsem ho sledoval. Byl to očividně velice hrdý člověk, pyšný na své neproniknutelné a uzavřené vzezření, tyčil se mezi svými výřečnějšími kolegy jako nemá výčitka. Prý to byl syn Hanse F. K. Günthera, doyena německé rasové antropologie, jehož dílo mělo tenkrát nesmírný vliv; pokud to tak skutečně bylo, mohl být otec na svého potomka hrdý, neboť jím převedl teorii do praxe. Za necelou půlhodinu se Günther roztržitě rozloučil a zmizel. Přišel čas na hudbu: „Vždycky před večerí,“ vysvětlil mi Eichmann. „Pak člověka příliš zaměstnává trávení a už není schopen dobře hrát.“ Vera Eichmannová se chopila violy a jakýsi další důstojník vybalil violoncello. Zahráli dva nebo tři Brahmsovy smyčcové kvartety, příjemné, ale na můj vkus trochu nezajímavé; provedení bylo konvenční, bez velkých překvapení: jen violoncellista měl mimořádný talent. Eichmann hrál nevzrušeně, metodicky, upíral oči do partitury; chyby sice nedělal, ale zřejmě nechápal, že jen to samo o sobě nestačí. Pak jsem si vzpomněl, jak předevčírem poznamenal: „Boll hraje lépe než já a Heydrich hrál ještě lépe.“ Možná že to tedy přeci jen chápal, smířil se se svým omezením a radoval se i z toho mála, ke kterému se dopracoval.

Mohutně jsem tleskal; zejména Frau Eichmannovou to zřejmě potěšilo. „Uložím děti,“ řekla. „Pak půjdeme ke stolu.“ Při čekání jsme si opět dali sklenku: ženy probíraly přidělový systém a šeptandu, muži poslední vývoj situace, který nebyl zvláště zajímavý, protože fronta se nehýbala a od pádu Tuniska se nic nedělo. Vládla neformální atmosféra – *gemütlich*, jak se říká v Rakousku –, nablýskaná nuda. Pak nás Eichmann vybídl, abychom se přesunuli do jídelny. Usadil nás sám, mně vybral místo v čele stolu po své pravici. Otevřel několik láhví rýnského a Vera Eichmannová přinesla pečeni s brusinkovou omáčkou a fazolkami. Ve srovnání s nepoživatelnou kuchyní Frau Gutknechtové a dokonce i s jídelnou SS-Haus to byla příjemná změna. „Vynikající,“ pochválil jsem Frau Eichmannové její dílo. „Jste kuchařka, jaké se hned tak někdo nevyrovná.“ – „To jen že mám štěstí. Dolfi často sežene i zboží, co není k mání. Obchody jsou skoro prázdné.“ Inspirovalo mě to k tomu, abych se pustil do karikování své bytné, začal jsem jejím kuchařským uměním a pak jsem přešel k dalším rysům její osobnosti. „Stalingrad?“ napodobil jsem její přízvuk a hlas. „Proč jste se tam probůh vláčel? Copak vám tady není dobře? A kde to vůbec je?“ Eichmann se rozesmál, až se zakuckal vínem.

Pokračoval jsem: „Jednou ráno jsem vyšel z domu zároveň s ní. Prošel kolem nás člověk s hvězdou, nejspíš nějaký privilegovaný *Mischling*. Vykřikla: „Ó! Podívejte, Herr Offizier, Žid! Jak to přijde, že jste ho ještě nezplynovali?“ Všichni se dali do smíchu, Eichmann slzel a zakrýval si tvář ubrouskem. Jen Frau Eichmannová se dál tvářila vážně; jakmile jsem si to uvědomil, zarazil jsem se. Vypadala, že by se ráda na něco zeptala, ale neudělala to. Abych se ovládl, dolil jsem Eichmannovi víno: „Napijte se.“ Pořád se ještě smál. Hovor se stočil jiným směrem a já se opět pustil do jídla; jeden ze spolustolovníků vyprávěl jakousi historku o Göringovi. Eichmann zvažněl a obrátil se ke mně: „Jste vzdělaný člověk, Sturmbannführere Aue. Chci se vás na něco zeptat, na jednu důležitou věc.“ Pokynul jsem mu vidličkou, aby pokračoval. „Nejspíš jste četl Kanta, že? Já právě teď,“ pokračoval a hladil si rty, „čtu *Kritiku praktického rozumu*. Člověk jako já, myslím bez univerzitního vzdělání, samozřejmě nemůže všemu porozumět. Určité věci nicméně chápu. A hodně jsem přemýšlel, hlavně o otázce kantovského imperativu. Určitě se mnou budete souhlasit, když řeknu, že podle tohoto imperativu by měl žít každý slušný člověk.“ Napil jsem se vína a přitakal jsem. Eichmann pokračoval: „Imperativ, tak, jak mu rozumím já, říká: princip mé individuální vůle musí být takový, aby se mohl stát principem všeobecného mravního zákona. Svým jednáním člověk určuje pravidla.“ Otřel jsem si ústa: „Asi chápu, kam míříte. Ptáte se, jestli je naše práce v souladu s kantovským imperativem.“ – „Ne tak docela. Ale jeden z mých přátel, kterého podobné otázky rovněž zajímají, tvrdí, že v době války, tedy chcete-li, ve výjimečné situaci podnícené nebezpečím, přestává kantovský imperativ dočasně platit, neboť si samosebou nepřejeme, aby to, co chceme udělat nepříteli, dělal nepřítel nám, a proto se na našem počínání obecné zákony zakládat nemohou. Jak jistě chápete, to je jeho názor. Já si však myslím, že se mýlí a že tím, jak jsme věrni svému úkolu, tím, jak posloucháme rozkazy z vyšších míst, že tím jaksí... že zkrátka musíme své vůle využít k lepšímu plnění úkolů. Brát je pozitivně. Zatím jsem ale nenašel žádný nezvratný argument, kterým bych mu dokázal, že nemá pravdu.“ – „Já si přesto myslím, že je to poměrně jednoduché. Všichni se shodneme na tom, že v národněsocialistickém státě je svrchovaným základem konkrétního zákona Führerova vůle. To je známý princip *Führerworte haben Gesetzeskraft*. Je nám samozřejmě jasné, že ve skutečnosti se Führer

nemůže starat o všechno a že tedy jeho jménem musí jednat a pravidla stanovovat jiní. Tato myšlenka by se vlastně měla vztahovat na celý národ. Proto také dr. Frank ve svém spise o ústavním právu rozšířil definici *Führerprinzipu* následovně: *Jednejte tak, aby Führer s vaším činem souhlasil, kdyby se o něm dozvěděl*. Mezi tímto principem a Kantovým imperativem není žádný rozdíl.“ – „Ach tak, ach tak. *Frei sein ist Knecht*, svoboda je nevolnictví, jak praví staré německé přísloví.“ – „Přesně tak. Tento princip lze uplatnit na každého člena *Volksgemeinschaft*. Svůj národní socialismus musíme prožívat tak, že budeme vlastní vůlí uplatňovat jako vůlí Führerovu, a tím také, abych se vrátil ke Kantově terminologii, jako základ *Volksrecht*. Ten, kdo jen mechanicky poslouchá rozkazy, kdo je kriticky nezkoumá, aby pronikl do jejich vnitřní nezbytnosti, nekráčí stejným směrem jako Führer; většinu času se mu vzdaluje. Samotnou podstatou *völkisch* ústavního práva je samosebou *Volk*. Váš přítel se mýlí v tom, že se dovolává nadnárodního a zcela vybájeného práva, úchylného výtvoru francouzské revoluce. Každé právo musí spočívat na pevném základě. V dějinách to vždy bylo něco smyšleného či abstraktního, Bůh, král či lid. My jsme učinili ten velký pokrok, že jsme právní pojem národa založili na něčem konkrétním a nezadatelném: na *Volk*, lidu, jehož kolektivní vůle je vyjádřena skrze Führera, který jej reprezentuje. Říkáte-li *Frei sein ist Knecht*, je třeba si uvědomit, že prvním mezi nevolníky je právě Führer, neboť není ničím jiným, než jen a jen služebníkem. Nesloužíme Führerovi jako takovému, ale jakožto představiteli lidu, sloužíme lidu a musíme mu sloužit, jako mu slouží Führer, s naprostým odřikáním. Proto se tváří v tvář náročným úkolům musíme sklonit, ovládnout své pocity a rázně je vykonat.“ Eichmann mi pozorně naslouchal, natahoval krk, upíral na mě oči zpoza silných brýlí. „Ano, ano,“ řekl srdečně, „naprosto vám rozumím. Náš úkol, to, jak ho plníme, to je to nejvyšší vyjádření naší lidské svobody.“ – „Přesně tak. Pokud je naší vůlí sloužit Führerovi a *Volk*, pak jsme už z definice nositelé zákona *Volk*, tak, jak jej vyjadřuje Führer nebo jak se dá odvodit z jeho vůle.“ – „Promiňte,“ vložil se do hovoru jeden ze spolustolovníků, „ale nebyl Kant vlastně antisemita?“ – „Jistěže,“ odpověděl jsem. „Ale jeho antisemitismus byl čistě náboženský, souvisel s jeho vírou v posmrtný život. Tyto představy už jsme dávno překonali.“ Frau Eichmannová s pomocí jedné z přítomných dam sklízela ze stolu. Eichmann nám nabídl šnaps a zapálil si. Několik

minut dál plynul rozhovor. Pil jsem pálenku a rovněž jsem kouřil. Frau Eichmannová roznášela kávu. Eichmann mi pokynul: „Pojďte se mnou. Chci vám něco ukázat.“ Následoval jsem ho do jeho ložnice. Rozsvítil, ukázal na jednu židli, vytáhl z kapsy klíč, a zatímco jsem si sedal, otevřel zásuvku psacího stolu a vytáhl z ní objemné album vázané v broušené kůži. S rozzářenýma očima mi je podal a sedl si na postel. Na titulní stránce kaligrafický švabachový nápis hlásal: VARŠAVSKÁ ŽIDOVSKÁ ČTVRTĚ UŽ NEEEXISTUJE! „Co to je?“ zeptal jsem se. – „To jsou hlášení Brigadeführera Stroopa o potlačení židovského povstání. Věnoval toto album Reichsführerovi a ten mi je předal, abych si je prostudoval.“ Dmul se pýchou. „Podívejte se na to, je to úžasné.“ Prohlížel jsem si snímky: některé z nich byly pozoruhodné. Opevněné bunkry, hořící budovy, Židé skákající ze střech, aby unikli plamenům; dále trosky čtvrti po bitvě. Waffen-SS a pomocné síly musely sklepní hnízda vzbouřenců likvidovat z bezprostřední blízkosti děly. „Trvalo to skoro měsíc,“ špitl Eichmann a okusoval si kůžičku na nehtu. „Měsíc! S více než šesti prapory. Podívejte se na začátek, na seznam ztrát.“ Na první straně stála jména šestnácti mrtvých, z toho jednoho polského policisty. Následoval dlouhý seznam raněných. „Jaké měli zbraně?“ zeptal jsem se. – „Naštěstí to nebyl žádný zázrak. Několik kulometů, granáty, pistole, zápalné láhve.“ – „Kde k nim přišli?“ – „Nepochybně od polských partyzánů. Rvali se jako vlci, všiml jste si? Židé, co tři roky hladověli. Waffen-SS nevěřili vlastním očím.“ Reagoval téměř stejně jako Thomas, ale znělo to od něj spíš zděšeně než obdivně. „Brigadeführer Stroop tvrdí, že dokonce i ženy schovávaly pod sukněmi granáty, aby se mohly odpálit a vzít s sebou nějakého Němce, když se vzdávaly.“ – „Pochopitelně,“ odvětil jsem. „Věděly, co by je čekalo. A vyčistila se čtvrtě úplně?“ – „Ano. Všichni Židé, kteří byli dopadeni živí, byli převezeni do Treblinky. To je jedno ze středisek řízených Gruppenführerem Globocnikem.“ – „Bez selekce.“ – „Samozřejmě! Byli přespříliš nebezpeční. Abyste věděl, v tomhle měl opět pravdu Obergruppenführer Heydrich. Přirovnával to k nemoci: nejhůř se léčí poslední příznaky. Slabí a staří zajdou hned; nakonec zůstanou jen mladí, silní a mazaní. Což je znepokojivé, protože jde o výsledek přirozené selekce, je to líheň těch biologicky nejodolnějších: kdyby tihle přežili, za padesát let to všechno začne znovu. Už jsem vám vysvětlil, že nás tohle povstání hodně zneklidnilo. Kdyby se to opakovalo, mohlo by to

dopadnout katastrofálně. Nesmíme jim nechat sebemenší příležitost. Představte si, že by podobné povstání vypuklo v koncentračním táboře! Vyloučeno.“ – „Pracovní síly ovšem potřebujeme, to dobře víte.“ – „Samozřejmě, já o tom nerozhoduji, Chtěl jsem jen zdůraznit, jaká to nese rizika. Už jsem vám říkal, že pracovní záležitosti nespadají do mého oboru, a každý má v hlavě to své. Ale dobrá: jak často říká Amtchef, *když se kácí les, létají třísky*. Nic jiného říci nechci.“ Vrátil jsem mu album. „Děkuji, že jste mi ho ukázal, je velice zajímavé.“ Vrátili jsme se k ostatním; první hosté už odcházeli. Eichmann mě zdržel ještě na poslední skleničku, pak jsem se rozloučil, poděkoval Frau Eichmannové a políbil jí ruku. V předsíni mě Eichmann přátelsky poplácal po zádech: „Vy jste, Sturmbannführere, s dovolením dobrý člověk. Nic takového jako ta princátka v rukavičkách z SD. Ne, vy jste slušný chlap.“ Zřejmě to přehnal s pitím, začínal být sentimentální. Poděkoval jsem mu, podal mu ruku a nechal ho stát na prahu s rukama v kapsách a s jedním koutkem úst vytaženým do úsměvu.

Tato setkání s Eichmannem nepopisují tak zevrubně proto, že bych se na ně pamatoval lépe než na ta ostatní: ale z toho malého Obersturmbannführera se časem stala svého druhu celebrita, a tak mě napadlo, že by mé vzpomínky, vypovídající o jeho osobnosti, mohly veřejnost zajímat. Napsalo se o něm hodně hloupostí: rozhodně to nebyl *nepřítel lidského pokolení*, jak ho popisovali v Norimberku (jelikož tam nebyl, bylo snadné na něj všechno hodit, tím spíš, že soudci fungování našich služeb pramálo rozuměli); nebyl ani ztělesněním *banálního zla*, robotem bez duše a bez tváře, jak ho chtěli líčit po procesu. Byl to velice nadaný úředník, ve své funkci mimořádně zdatný, s jistým rozletem a značným smyslem pro osobní iniciativu, ale jen a pouze v rámci omezených úkolů: na zodpovědné pozici, kde by musel přijímat rozhodnutí, například na místě svého Amtchefa Müllera, by byl v koncích; jako střední vedoucí kádr by se ovšem neztratil v žádném evropském podniku. Nikdy jsem si nevšiml, že by k Židům choval nějakou zvláštní nenávisť: jen si na nich postavil kariéru, stali se nejen jeho specializací, ale v jistém smyslu jeho obchodním kapitálem, a když ho o něj později chtěli připravit, vášnivě se bránil, což je pochopitelné. Býval by však klidně mohl dělat něco jiného, a když před soudem prohlašoval, že podle jeho názoru bylo vyhlazování Židů chybou, dá se tomu věřit; mnozí lidé na RSHA a zejména v SD si mysleli totéž, to už jsem ukázal; jakmile ale bylo

podepsaný OKW, který zakazoval, aby nás posílali příliš blízko frontě: měli strach, abychom nepadli do rukou Rusům.“ – „Tomu moc nerozumím. Zvláštní opatření v této oblasti, veškerá opatření SP, spadala pod mé Kommando. Říkáte, že jste měli plynová nákladní auta, ale jak byste mohli plnit stejné úkoly jako my, aniž bychom o tom věděli?“ Nasadil nasupený, téměř cynický výraz: „My jsme neplnili stejné úkoly. Na Židy ani bolševiky jsme ani nesáhli.“ – „Tak co jste tedy dělali?“ Zaváhal, mocnými doušky se napil a hřbetem ruky si otřel pěnu ze rtů. „My jsme měli na starosti raněné.“ – „Raněné Rusy?“ – „Vy mi nerozumíte. Naše raněné. Posílali nám ty, co si to tak odskákali, že už k ničemu nebyli.“ Pochopil jsem, a když si toho všiml, usmál se: dosáhl kýženého účinku. Otočil jsem se k baru a objednal další rundu. „Takže mluvíte o německých raněných,“ pronesl jsem tiše. – „Jak říkám. Prostě svinstvo. Chlapi jako vy nebo já, pro *Heimat* udělali všechno, a hop! Tumaš vděk. Řeknu vám, že jsem byl rád, když mě poslali sem. Tady taky není moc veselo, ale aspoň to není jako tam.“ Dostali jsme pítí. Vyprávěl mi o svém mládí: vystudoval techniku, chtěl začít sedlačit, ale když přišla krize, dal se k policii: „Děti měly hlad, jinak to nešlo, když jsem je chtěl každý den nakrmit.“ Na konci roku 1939 byl přidělen do Sonnensteinu k *Einsatz Euthanasie*. Jak ho vybrali, to nevěděl. „Na jednu stranu to moc příjemné nebylo. Ale na druhou stranu jsem se vyhnul frontě, a taky nás slušně platili, žena byla ráda. Tak jsem nic neříkal.“ – „A Sobibor?“ Tam totiž, jak mi už řekl, pracoval teď. Pokrčil rameny: „Sobibor? To je jako všude, člověk si zvykne.“ Udělal podivný pohyb, který na mě silně zapůsobil: zašoupal podrážkou po podlaze, jako kdyby chtěl něco rozmáčknout. „Jsou to jenom figurky, pořád to samé. Jako když rozslápnete švába.“

Když po válce zavládla velká snaha vysvětlit to, co se stalo, hodně se mluvilo o nelidskosti. Ale nelidskost – nezlobte se na mě – neexistuje. Existuje jen a jen to lidské; a tenhle Döll je dobrý příklad. Je snad Döll něco jiného než starostlivý otec rodiny, který chtěl nakrmit své děti a který poslouchal svou vládu, i když s tím jeho svědomí nebylo až tak docela srozuměné? Kdyby se narodil ve Francii nebo v Americe, byl by nazýván oporou společnosti a vlastencem; ale on se narodil v Německu, a tak je to zločinec. *Necessitas*, jak věděli už staří Řekové, je bohyň nejen slepá, ale i krutá. Ne že by se v té době

zločinců nedostávalo. Jak jsem se pokusil nastínit, celý Lublin tonul v hanebné, prostopášné atmosféře; *Einsatz*, ale i kolonizace, vytěžování tohoto odlehleho kraje, způsobily, že leckdo ztratil hlavu. Už od té doby, co mi můj přítel Voss nastínil své postřehy na toto téma, jsem přemýšlel, jaký je rozdíl mezi německým kolonialismem, jak byl v oněch letech praktikován v Evropě, a napohled civilizovanějším kolonialismem Angličanů a Francouzů. Jak zdůraznil Voss, existují tu objektivní skutečnosti: poté, co Německo v roce 1919 o své kolonie přišlo, muselo odvolat své zaměstnance a zavřít úřady koloniální správy; vzdělávací ústavy zůstaly v zásadě otevřené, ale jelikož nebylo kde nabyté vědomosti uplatnit, nikoho netáhly; po dvaceti letech byly všechny znalosti pryč. V této situaci národní socialismus podnítl celou jednu generaci překypující novými myšlenkami a lačnicí po nových zkušenostech, které se, pokud jde o kolonizaci, snad i vyrovnaly těm dřívějším. Pokud jde o výstřednosti – úchylné výlevy, jaké byly k vidění v *Deutsches Haus*, či, bráno systematictěji, neschopnost, s jakou naši úředníci očividně jednali s kolonizovanými, z nichž někteří byli jistě ochotni nám s dobrými úmysly sloužit, kdyby se jim dostalo jiných záruk než surovosti a pohrdání –, nelze zapomínat, že naše koloniální politika, dokonce i ta africká, byla mladým fenoménem a že ostatní si ze začátku sotva vedli lépe než my: viz vybíjení obyvatelstva v belgickém Kongu a tamější politiku systematického mrzačení, či spíše politiku americkou, předchůdkyni a vzor té naší, způsob, jak si vydobýt životní prostor vraždami a nuceným stěhováním obyvatel – dnes se rádo zapomíná, že Amerika nebyla ničím menším než „panenským územím“, avšak tam, kde my jsme selhali, Američané uspěli, a v tom je celý rozdíl. Dokonce i Angličany, kteří bývají tak často dávání za příklad a které Voss tolik obdivoval, přimělo k vytvoření poněkud propracovanějších kontrolních nástrojů teprve trauma z roku 1858; a přestože postupně začali mistrně ovládat umění, jak střídat cukr a bič, musíme mít na paměti, že bič v žádném případě neodložili, jak dokládá amritsarský masakr, bombardování Kábulu a další četné a zapomenuté případy.

Ale to jsem se od svých počátečních úvah poněkud vzdálil. Chtěl jsem říci, že i když člověk není od přírody dobrý, jak by si přáli někteří básníci a filozofové, není o nic víc od přírody špatný: dobro a zlo, to jsou kategorie, s jejichž pomocí lze hodnotit účinky jednání jedné lidské bytosti na jinou lidskou bytost; pro posuzování toho, co se

odehrává v srdci dotyčného člověka, jsou ale dle mého názoru v podstatě neadekvátní, tedy nepoužitelné. Döll zabíjel nebo nechával zabíjet lidi, a to je Zlo; sám o sobě to ale byl člověk ke svým blízkým laskavý, k ostatním lhostejný, a navíc ctil zákony. Co víc chceme od lidíček z našich civilizovaných a demokratických měst? A kolik je naopak mezi filantropy z celého světa, kteří se proslavili svou výstřední štědrostí, egoistických, okoralých netvorů, prahnoucích po veřejném uznání, marnivých nafoukanců týrajících své blízké? Každý člověk touží uspokojit vlastní potřeby a k potřebám ostatních zůstat lhostejný. A k tomu, aby lidé dokázali žít pospolu, abychom se vyvarovali hobbesovského „Všichni proti všem“, a aby byly naopak díky vzájemné pomoci a zvyšování produkce, jež z ní vyplývá, jejich potřeby uspokojeny v co nejvyšší míře, potřebujeme regulační mechanismus, který vyznačuje hranice těchto potřeb a soudí konflikty: tímto mechanismem je Zákon. Zároveň je ale potřeba i to, aby lidé, sobečtí a bez vůle, omezení daná zákonem dodržovali, a k tomu je třeba se rovněž odvolat na jakousi vnější instanci, tato poslušnost musí být založena na mocnosti, kterou člověk považuje za sobě nadřazenou. Jak jsem během naší večere říkal Eichmannovi, touto vyšší, pomyslnou představou byl dlouho pojem Boha; z Boha, neviditelného a všemocného, se proměnila ve fyzickou osobu krále, vykonavatele božského práva; a když tento král přišel o hlavu, svrchovaná moc přešla na Lid či Národ a zakládá se na fiktivní „smlouvě“, jež není podložena ani historicky, ani biologicky, a tudíž je stejně abstraktní jako představa Boha. Německý národní socialismus ji chtěl zakotvit v dějinné realitě lidu. *Volk* je suverénní a tuto suverenitu vyjadřuje, představuje či ztělesňuje Führer. Z této suverenity je odvozen Zákon, a pro většinu lidí z kterékoliv země je Zákon totéž co morálka: v tomto smyslu je kantovský mravní zákon, který dělal Eichmannovi takové starosti, zákon odvozený od rozumu a pro každého stejný, pouhou představou, tak jako všechny zákony (ale možná představou užitečnou). Biblické přikázání praví: Nezapomínej, a nezapomíná se žádnými výjimkami; každý Žid či křesťan ale chápe, že v době války tento zákon dočasně pozbývá platnosti, že zabíjet nepřátele vlastního národa je správné, že to není žádný hřích; jakmile je po válce a složí se zbraně, opět v klidu nastoupí dávný zákon, jako by nikdy k žádnému přerušování nedošlo. Být dobrým Němcem tedy v Německu znamená poslouchat zákony, tudíž Führera; jinou morálku vyznávat nelze, protože

není na čem ji založit (a nikoliv náhodou byli oni vzácní oponenti moci většinou věřící: i nadále si morálku vztahovali k něčemu jinému, posuzovali Dobro a Zlo podle jiného měřítka, než byl Führer, a Bůh jim sloužil coby záchytný bod, s jehož pomocí zrazovali svého vůdce a svou zemi: bez Boha by to nedokázali, jak by to totiž ospravedlnili? Který člověk může sám, o své vlastní vůli rozhodnout a říci – tohle je dobré a tohle špatné? Jaký by to byl nepoměr a chaos, kdyby se to tak rozhodl dělat každý? Až si každý začne žít podle svého soukromého Zákona, ať si je sebekantovštější, jsme opět u Hobbese). Pokud tedy hodláte posuzovat německé konání během této války jako zločinné, pak je třeba zúčtovat s celým Německem, a ne jen s Döllem. To, že se v Sobiboru ocitl Döll, a nikoliv jeho soused, je náhoda, a Döll za Sobibor nenese větší zodpovědnost než tento jeho soused, který měl více štěstí; zároveň je jeho soused za Sobibor zodpovědný stejně, protože oba dva čestně a oddaně slouží téže zemi, té zemi, která Sobibor stvořila. Je-li voják vyslán na frontu, neohrazuje se; nejen že nasazuje život, ale je nucen zabíjet, i když zabíjet nechce; jeho vůle kapituluje; zůstane-li na svém místě, je to čestný muž, pokud uteče, je to dezertér a zrádce. Člověk přidělený do koncentračního tábora, jako ti z Einsatzkomanda nebo policejních pluků, obvykle neuvažuje jinak: ví, že jeho vlastní vůle neznamena nic, a že jen pouhá náhoda z něj místo hrdiny nebo mrtvoly učinila vraha. Případně by se tyto věci měly posuzovat z hlediska morálky už ne židokřesťanské (nebo laické a demokratické, což je ve výsledku přesně totéž), ale řecké: Řekové dávali v lidských záležitostech prostor náhodě (náhodě, což je třeba poznamenat, často maskované za boží zásah), ale nikterak nepředpokládali, že by náhoda snižovala jejich zodpovědnost. Zločin je věcí činu, nikoliv vůle. Když Oidipús zabije svého otce, netuší, že se dopustil otcovraždy; zabít na cestě cizího člověka, který vás napadne, je podle řeckého svědomí a zákonů oprávněný a správný čin; tento člověk byl ovšem Láios, a nevědomost na zločinu nic nemění: to Oidipús uznává, a jakmile se tedy dozví pravdu, sám si vybere trest a vykoná ho. Vazba mezi vůlí a zločinem je křesťanský vynález, který v moderním právu přetrvává; například trestní právo považuje neúmyslné zabití či zabití z nedbalosti za zločin, ale ne tak závažný, jako je promyšlená vražda; obdobně je tomu u právního chápání šílenství jako polehčující okolnosti; a 19. století postavilo pojem zločinu na roveň nenormálnosti. U Řeků nezáleží na tom, zda Herkules

ubije své děti v záchvatu šílenství nebo zda Oidipús zabije otce náhodou: na věci to nic nemění, je to zločin a oni se provinili; lze je litovat, nelze jim odpustit – a to přesto, že je často trestají bohové, nikoliv lidé. Z tohoto pohledu byl princip poválečných procesů, kdy se lidé soudili za konkrétní činy, spravedlivý, probíhal ale neobratně; Němci souzení cizinci, jejichž hodnoty neuznávali (jakkoliv jim přiznávali práva vítězů), mohli mít pocit, že je z nich toto břímě snato, a tudíž jsou nevinni: stejně tak ten, kdo souzen nebyl, považoval toho, kdo souzen byl, za smolaře, odpustil mu a tím odpustil i sám sobě; a ti, kdo hnili v anglickém vězení nebo v ruském gulagu, udělali totéž. Mohlo tomu ale být jinak? Jak může pro obvyčejného člověka být tatáž věc jeden den správná, a hned zítra nezákonná? Lidé potřebují vedení, nemohou za to. Jde o složité otázky a jednoduché odpovědi neexistují. Kdo ví, kde najít Zákon? Hledat ho musí každý, ale není to lehké, a podřídit se obecnému konsensu je normální. Ne každý může být zákonodárcem. K tomuto zamyšlení mě nepochybně vedlo setkání s jedním soudcem.

Pro ty, kdo neholdovali pitkám v *Deutsches Haus*, skýtal Lublin jen málo rozptýlení. Ve svém volnu jsem se procházel po starém městě a po hradě; večer jsem si nechal přinést jídlo na pokoj a četl jsem si. Bestovu *Festgabe* a spisek o rituální vraždě jsem nechal ve své berlínské knihovničce; sem jsem si vzal onen výbor z Maurice Blanchota, zakoupený v Paříži, znovu jsem se do něj začel a po dnech strávených nesnadnými rozhovory jsem se s radostí nořil do tohoto jiného světa plného světla a myšlenek. Můj klid i nadále narušovaly drobné nepřijemnosti; v tomto *Deutsches Haus* to jinak nešlo. Jednou večer jsem byl poněkud rozčilený a na čtení jsem se nemohl soustředit, a tak jsem sešel do baru na skleničku a na kus řeči (teď už jsem znal většinu zdejších obyvatel). Když jsem se vracel nahoru, byla tma a já si spletl pokoj; bylo otevřeno, a tak jsem vešel dovnitř: v posteli souložili dva muži a jedna dívka, jeden z mužů ležel na zádech, druhý klečel, dívka mezi nimi rovněž klečela. Chvilku mi trvalo, než jsem pochopil, co to vidím, a když se konečně věci jako ve snu vrátily na své místo, utrousil jsem omluvu a chtěl odejít. Ten klečící muž, který na sobě neměl nic až na holínky, se ale zvedl a ustoupil. Se vztyčeným údem, který si zlehka třel rukou, mi, jako by mě zval na své místo, ukázal na dívčiny půlky, mezi jejichž bílými polokoulemi zel jako mořská

laguna anus obklopený růžovou aureolou. Z druhého muže jsem viděl jen chlupaté nohy, šourek a penis, který mizel v zarostlé vagině. Dívka unyle sténala. Mlčky, s úsměvem jsem zavrtěl hlavou, vyšel jsem ven a zlehka zavřel dveře. Po této příhodě se mi z mého pokoje chtělo vycházet ještě o to méně. Ale když mě Höfle pozval na garden party, kterou Globocnik pořádal u příležitosti narozenin velitele okresní posádky, bez váhání jsem přijal.

Slavnost se konala v Julius Schreck Kaserne, na hlavním velitelství SS: za mohutnou starou barabiznou se rozkládala poměrně pěkná zahrada se sytě zeleným trávníkem a vysokými stromy na konci i podél květinových záhonů; za ní bylo vidět ještě několik domů, dál už byla pole. Na soklech tu stály dřevěné stoly a hosté ve skupinkách popíjeli na trávníku; před stromy se v jámách upravených pro tento účel pod dohledem vojáků na rožni opékal celý jelen a dvě prasata. Spiess, který se mě ujal u brány, mě zavedl přímo ke Globocnikovi, který tu stál se svým čestným hostem, Generalleutnantem Moserem, a několika civilními úředníky. Ještě nebylo ani poledne, ale Globocnik už pil koňak, kouřil tlustý doutník a ruměná tvář nad upjatým límcem se mu potila. Sklapl jsem před skupinkou podpatky a zasalutoval, Globocnik mi stiskl ruku a představil mě ostatním; poblahopřál jsem generálovi k narozeninám. „Tak co, Sturmbannführere,“ prohodil Globocnik, „jak pokračuje vaše bádání? Co jste zjistil?“ – „Na závěry je ještě příliš brzy, Herr Gruppenführer. A mimoto se jedná o spíše technické problémy. Jisté je, že co se týče využití pracovní síly, dalo by se leccos zlepšit.“ – „Zlepšovat se dá vždycky! Tak či tak, správný národní socialista uznává jen pohyb a pokrok. Měl byste si promluvit tady s Generalleutnantem: právě si stěžoval, že z továren Wehrmacht odvezli nějaké Židy. Vysvětlete mu, že je stačí nahradit Poláky.“ Generál se vložil do hovoru: „Můj milý Gruppenführere, já si nestěžoval; já tato opatření chápu víc než kdo jiný. Říkal jsem jen, že by se zájmy Wehrmacht měly brát v potaz. Hodně Poláků bylo posláno na práci do Říše, a ty, co tu zůstali, je potřeba zaučit; svým jednostranným postupem narušujete válečnou produkci.“ Globocnik se hlučně, klokotavě zasmál: „Takže vy chcete, drahý Generalleutnante, říci, že Poláci jsou moc pitomí na to, aby se naučili pořádně pracovat, a že Wehrmacht by dala přednost Židům. To je pravda, Židé jsou mazanější než Poláci. A proto jsou taky nebezpečnější.“ Zarazil se a obrátil se ke mně: „Ale nechci vás zdržovat, Sturmbannführere. Pítí

strašné. Musím jít příkladem.“ Když to říkal, působil nepřítomně. Nebylo to poprvé, co se mnou někdo mluvil takto otevřeně; od začátku mé cesty se mnou už více lidí hovořilo dalece nad rámec služebních povinností. Buď proto, že vycítili můj zájem o jejich problémy, nebo v naději, že se mým prostřednictvím jejich nářky donesou na vyšší místa. Pravda byla, že Wirths tu asi přátelsky nakloněného posluchače nacházel jen zřídkakdy: Höss byl dobrý profesionál, ale bez veškerých emocí, a k většině svých podřízených se patrně choval stejně.

Zevrubně jsem si prošel nejrůznější části tábora. Několikrát jsem se vrátil do Birkenau a nechal jsem si předvést systémy evidence zabaveného majetku v „Kanadě“. Panoval tam neuvěřitelný chaos: byly tu krabice nespočítaných peněz, na zemi se válely potrhané, zabláčené bankovky. Teoreticky se vězni při opuštění sektoru měli šacovat; bylo mi ale jasné, že za hodinky nebo pár říšských marek leckterý dozorce přimhouří oko. Nepřímo mi to ostatně potvrdil „zelený“ kápo, který vedl záznamy: když mi předvedl své skladiště – hroučící se haldy obnošeného šatstva, z nichž se nejprve páraly žluté hvězdy, pak se šaty opravovaly, třídily a kupily na nové hromady; krabice brýlí, hodinek, plnicích per; vyrovnané řady kočárků všeho druhu; snopy ženských vlasů, které se po balících posílaly německým firmám, jež z nich vyráběly ponožky pro posádky ponorek, vycpávky do matrací a izolační materiály; a hory rozmanitých náboženských předmětů, se kterými si nikdo příliš nevěděl rady – tedy tento vězeňský funkcionář ke mně těsně před mým odchodem nedbale, zpěvavým hamburským nářečím prohodil: „Kdybyste něco potřeboval, řekněte, zařídím.“ – „Jak to myslíte?“ – „Hele, to není nic těžkého. To víte, něco za něco, my to uděláme rádi.“ A právě o tom mluvil Morgen: táborová SS sprážená s vězni začali tuto „Kanadu“ považovat za svou soukromou zásobárnu. Morgen mi radil navštívit vězeňské ubikace: našel jsem tam luxusně oblečené SS, kteří se napůl opilí váleli na pohovkách a zírali do prázdna, několik židovských vězeňkyň nikoliv v pruhovaných mundúrech, nýbrž v lehkých šatech, které na velké litinové pánvi smažily klobásy a bramborové placky; byly to všechno krasavice a vlasy měly pořád dlouhé; a když obsluhovaly dozorce, nosily jim jídlo nebo jim z křišťálových karaf nalévaly kořalku, mluvily s nimi důvěrně, tykaly jim, oslovovaly je zdvořilými. Ani jeden dozorce se nezvedl, aby mě pozdravil. Udiveně jsem se zadíval na

Spiesse, který mě na svých pochůzkách doprovázel; pokrčil rameny: „Jsou unavení, Herr Sturmbannführer. To víte, měli náročný den. Už dva transporty.“ Rád bych se jim býval podíval do skříněk, ale na to jsem ve své funkci neměl právo: bezpochyby bych tam našel nejrůznější cennosti a peníze. Z náhodně vyslechnutých poznámek jsem měl ostatně pocit, že tato všeobecná zkorumpovanost prorůstá až na nejvyšší místa. Na baru v *Haus der Waffen-SS* jsem zachytil rozhovor mezi jedním Oberscharführerem z tábora a jakýmsi civilistou: poddůstojník mu s úšklebkem vykládal, že musel Frau Hössové dodat „košík kalhotek, těch nejlepších, hedvábných a krajkových. Chtěla je za svoje obnošené.“ Jejich původ neupřesnil, ale já ho lehce uhodl. Sám jsem dostával nabídky, snažili se mi vnutit láhve kořalky nebo jídlo, *vylepšit mi menáž*. Odmítal jsem, ale zdvořile: nechtěl jsem, aby ke mně zdejší důstojníci pojali nedůvěru, uškodilo by to mé práci.

Jak bylo předem dohodnuto, šel jsem se podívat do velké továrny IG Farben, pojmenované Buna podle umělého kaučuku, který se tu měl jednou vyrábět. Stavba zřejmě pokračovala jen s největšími obtížemi. Faust, který měl jiné povinnosti, mi za průvodce přidělil jednoho ze svých asistentů, inženýra Schenkeho, asi třicetiletého muže v šedém obleku s odznakem Strany. Tohoto Schenkeho zřejmě uhraňul můj Železný kříž; když se mnou mluvil, neustále k němu sjížděl očima. Nakonec se mě nesměle zeptal, za jakých okolností jsem k němu přišel. „Byl jsem ve Stalingradu.“ – „Ach tak! Tak to jste měl tedy štěstí.“ – „Že jsem se odtamtud dostal?“ rozesmál jsem se. „Ano, taky bych řekl.“ Schenke se zatvářil zmateně. „Ne, to jsem nechtěl říct. Že jste tam byl, že jste mohl bojovat za *Heimat*, proti bolševikům.“ Zvědavě jsem se na něj zahleděl a Schenke zrudl. „Já mám od dětství zmrzačenou nohu. Zlomil jsem si ji a kost špatně srostla. Takže jsem na frontu nemohl. Ale i já jsem chtěl pro Reich něco vykonat.“ – „Konáte to tady,“ poznamenal jsem. – „Samozřejmě. Ale to je něco jiného. Všichni mí přátelé z dětství jsou na frontě. Člověk si připadá... jako vyvrhel.“ Schenke skutečně kulhal, ale i přesto poskakoval nervním a tak rychlým krokem, že jsem měl co dělat, abych mu stačil. V chůzi mi vysvětloval, jak továrna vznikla: vedení Reich prosazovalo, aby Farben s ohledem na nálety, které již pustošily Porúří, postavily továrnu na bunu – produkt ve zbrojním průmyslu nepostradatelný – na Východě. Místo vybral jeden z ředitelů IG, dr. Ambros, vzhledem k mnoha pozitivním kritériím: soutok tří řek skýtal značné množství